

میرزا آقاخان گرمانی

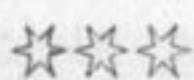
میرزا آقاخان به تمام جزئیات حیات و امور اجتماعی و تمدنی ایران پرداخته و در هر شعبه از آداب و رسوم و مفکورات ایرانی داخل شده حتی راجع به خط و طرز شعر و تنقید در آداب اکل و لباس و غیره فروگذار نکرده و همه جا خود را متجدد و ترقی دہست معرفی نموده است. مخصوصاً در نویسندگی میرزا آقاخان سبک جدیدی به ظهور آورده و اغراق گوئی و ظرافتکاری و تسبیح سازی قائم مقام را متروک و طرز ساده و سهل عبارت نویسی را بمیان آورده است. آثار میرزا آقاخان بیشتر شبیه بمقالات و لوایح روزنامه است که با زبان آسان برای بیان حقایق بکار برده است. میرزا آقاخان در مجسم کردن وضعیات اجتماعی و سیاسی فوق العاده مهارت بخرج داده است. از این حیث استاد روزنامه نگاری در عصر مشروطیت محسوب میشود.

میرزا آقاخان بعد از این که تمام فساد و بدبختیهای جامعه

را تحت مداقه قرار میدهد و در طی افکار خود تمام طبقات
اجتماعی را بنظر امتحان و تنقید مینگرد از قیام و اقدام تمام طبقات جامعه
مأیوس و آنها را خراب و ناقص می یابد راه علاج و چاره
منحصر را در این میدانده که : «قوه های پثرمرده ملت را دو چیز
بیدار میکند و جاندار میگرداند یا شمشیر دشمنان و یا زبان
فیلسوفان و لا غیر» (۱) تناقض واضح بین این فکر و
افکار سابقه او روشن است زیرا که همین نویسنده تمام خمود
و سفالت و بد بختی و عادات زشت ملت ایران را در نتیجه
« شمشیر دشمنان » یعنی حمله عرب میدانده و اینک مدعی است
که زنده شدن روح ملی و بیداری و پیشرفت ملت بان هم
مربوط به « شمشیر دشمنان » است. این نویسنده و سایرین
مدعی هستند که اواخر سلطنت سامانیان طبقات ممتاز و درباریان
و روحانیون ایران دچار عیاشی و فساد شده و این روح فساد
و عیاشی به طبقات ملت هم سرایت کرده بود قوای روحی
طبقات مختلفه ایران بقول میرزا آقا خان پثرمرده شده بود
اگر « شمشیر دشمنان » میتوانست آنها را بیدار و زنده کند

میبایستی ایرانیها بر پای خاسته و از وطن خود دفاع کنند
 اما بالعکس ایرانیها مغلوب مشتی اعراب شده و دویت سال
 مستقیماً در تحت حکومت اسلامی واقع گردیدند و « شمشیر
 دشمنان » بعد یعنی ترك ها و مغولها هم آن ها را نجات نداد
 و روز بروز بر ذلت و اسارت و بد بختی افزوده شد . همان
 طوری که « شمشیر دشمنان » نمیتواند روح ملت را از پثر مردگی
 برهاند همین قسم زبان فیلسوفان و حکماء هم قادر بجلو گیری
 و انحطاط و بد بختی نمیتواند بشود . انقضاضها و انحطاطات در
 جامعه های بشری ریشه ها و علل دیگر غیر از آن چه نویسنده
 تصور کرده دارند . هیچوقت از زبان هیچ فیلسوفی قادر نیست که
 سیر قانون حرکت جامعه پرآل بهم علل انسانی ظهور فلاسفه خود
 مربوط به وضعیات مادی و اجتماعی است و اگر در جامعه
 زمینه پیدایش يك فلسفه یا نظریه فلسفی موجود نباشد ممکن
 نیست فیلسوفی با طریقه و سبک فلسفی خود ظهور پیدا کند
 این دولتها که مغلوب دول دیگر شده این ملل که پامال ملل دیگر
 شده اند دارای هزاران فیلسوف بزرگ و دانشمند عظیم بوده
 معذک هی کمکی بیداری آن ها نکرده و آن ها را بطرف

فتح سوق نداده است . ایران بدست اعراب و مغول یونان بدست اسکندر و روم و روم بنوبه خود بدست ژرمنها مغلوب و مقهور شدند و حال آنکه فلسفه آن ها قوس صعود را می پیمود و هزاران زبان توانای فیلسوفان وجود داشت !!

پس از آنکه همه افکار وسیع و متضاد میرزا آقا خان را بطور خلاصه ذکر کردیم و در هر مورد نظریات خود را با آن ها مقابل نمودیم چون اصل نظریه این نویسنده بزرك در مسائل سیاسی و اجتماعی روشن نشد با وجود اینکه نشان دادیم در چه زمینه اقتصادی و سیاسی بظهور آمد اینک خواننده حق دارد از ما بپرسد پس میرزا آقا خان در جامعه چه اصلاحات و تبدلاتی را مطالبه میکرد و برای نیل بدانها چه راهی را نشان میداد ؟

راستی این سؤال در حق این نویسنده عصبانی که آنقدر زیاد نوشته و همه جا مجبور شده افکار متضادی ابراز دارد بقدری مهم است که جواب آن خیلی آسان نیست . مخصوصاً چون ما نتوانستیم مقالات منتشره او را که در روز نامه «اختر» اسلامبول

منتشر شده مطالعه کنیم و خط مشی سیاسی او را بفهمیم .
اما پس از مقایسه افکار این نویسنده با نویسندگان اروپا
که در ادوار مختلفه بظهور آمده اند و نقطه نظر علمی او
نسبت باوضاع اجتماعی و پس از این که کلیات مسائلی را که
تحت تدقیق در آورده بطریق استنتاج و قیاس با جزئیات و
مسائل جاریه زندگانی جامعه تطبیق نمائیم با لایحه نظریات
او را راجع بجامعه ایران و تمایلات سیاسی او را بخوبی
میتوان درک کرد .

میرزا آقاخان چه طرز حکومتی را برای ایران آرزو می
کند ؟ - در صفحه ۸۱ سه مکتوب او میخوانیم : « آه آه ! که
بیچاره ایرانیان هزارسال بفقیر و فاقه و ذلت گرفتارند و ابداً
فکر آن را ندارند که اقلاً مثل يك دولت كوچك فرنگستان
ایران بدین بزرگی و خاک بدین وسعت و پر نعمت و شایسته
زراعت را اداره و تعمیر و آباد کنند » . اگر نظریات و
افکار او را که سابقاً شرح دادیم باین عبارت منضم نمائیم
منظورات و مقاصد سیاسی واجتماعی او کاملاً واضح میشود .
میرزا آقاخان میخواهد : ۱ - ایران آن روز با

وجود داشتن همه قسم معدنیات و محصولات طبیعی و اراضی حاصل خیز از این فقر و ذلت و خرابی خلاص شود یعنی تمام معدنیات آن استخراج و محصولات طبیعی آن طرف استفاده و اراضی حاصل خیز آن کشت و زرع شود.

۲ - همان راهی که دول کوچک فرنگستان در پیش گرفته

و به آبادانی و تمدن رسیدند ایران هم در پیش گیرد. ۳ - میرزا

آقاخان دشمن بزرگ دیسپوتیسم و حکومت مطلقه است.

۴ - وسائلی اتخاذ شود که ایرانیان گرسنه و ستمکش فوج فوج

از ایران به خارج مهاجرت نکنند. ۵ - زارعین و طبقات

دوم و سوم از چنگال حکام - مأمورین دولتی و سایر غارت

گران اجتماعی خلاص شوند. ۶ - يك رفورم قطعی و اساسی

در تمام مفاکورات ایران از قبیله اخلاق و رسوم و افکار

فلسفی و ادبی و اجتماعی و محو و انهدام موهومات و خرافات

و جانشینی علوم امروزه اروپائی. ۷ - ایران قوی و نیرو

مند شود و به عظمت و شوکت سابقه خود رجعت نماید.

۸ - صنعت ماشین و سرمایه های ایرانی بکار افتد حمایت کامل

از تجار و کسبه ایرانی. ۹ - میرزا آقاخان دشمن بی امان

ملوك الطوائفی و هرج و مرج است . ۱۰ - الغاء و نسخ
كليه ماليات های سنگین كمر شکن . ۱۱ - ایرلن يك دولت
مستقل شود - میرزا آقا خان مجاهد و مبارز برضد امپریالیزم
و سرمایه دار های خارجی و دول استعماری است .
آیا اینها آن چیز هائی نیست که دول فرنگستان در آن اوقات
دارا بودند؟ -

میرزا آقا خان وطن خود را - به همان معنی بورژوازی
فوق العاده دوست داشته و به شعائر ملی خود خیلی علاقه مند
است و از این حیث تا شورونیزم پیش میرود .
يك مطلب را هم بر افکار او علاوه کنیم - چنان که
گفتیم میرزا آقا خان در بحبوحه نهضت اجتماعی و کارگری
اروپا در قرن ۱۹ بسر میبرده بنا بر این افکار سوسیالیزم
و انارشیزم هم به افکار سیاسی و اجتماعی او نفوذ کرده و
این تمایل هم در آثار او دیده می شود . بهمین دلیل این
نویسنده اول کسی است از نویسندگان ایران که به مسئله
نهضت و قیام مزدك و فلسفه او به نظر جدی نگریسته و
اصول آن را تشریح و علت ظهور و عدم موفقیت او را ذکر

نموده است او در این تحقیقات اتهامات و القآت مؤبدان و علمای
مذهبی زردشتی و افتراهای طبقات حاکمه را تردید و بعظمت
مقام فلسفه مزدک اعتراف مینماید و او تنها کسی است که با
وجود قتل عام ۷۰ هزار نفر در یک روز به جرم
عقیده و مسلک جمعی در عدالت انوشیروان تردید و خودداری
میکند. اما در این قسمت هم باز به حقیقت مسئله نرسیده است
و مزدک را مثل معلم تمام سوسیالیست ها و اصول اورا سرمشق
سوسیالیزم امروزه اروپا میداند و این را نیز از مفاخر ایران
قدیم محسوب میدارد و عدم پیشرفت او را زود بودن و حاضر
نبودن جامعه بشری جلوه میدهد و مطالبات فرهنگی
از میان این افکار باید بدل بالاخر حکمیت کرد که میرزا آقاخان
یک نویسنده اجتماعی دموکرات و طرفدار طبقه دوم یا بورژوازی
است و تمام طرحها و افکار او به نفع توسعه و ترقی سرمایه
داران بومی است و از این راه مثل همان صنف سرمایه دار در
موقع رسیدن به دستگاه حکومتی دشمن بی امان اصول ملوک الطوائفی
است و لغو تمام موانع و محظوراتی را میخواهد که ترقی و
پیشرفت اقتصاد ملی را جلو گیری میکند و ضمناً برای ایجاد زحمت

کشان و کارگران آزاد و مستقل تمام طبقات ستمکش و بد بخت را بدنبال خود برای استفاده بطرف جامعه دموکراسی و حکومت ملی سوق میدهد .

این آمال و آرزو ها را میرزا آقا خان به چه وسیله میخواهد عملی نماید ؟ - درنوشتجات و مکاتیب و آثار خود میرزا آقا خان این راه را بما نشان نمیدهد و چون میرزا آقا خان در راه اصول دموکراسی و حکومت ملی هنوز داخل در مرحله مستقیم مبارزه نشده بود این بود که وظیفه تاریخی او تنقید اوضاع و رژیم موجوده و تبلیغ و تهییج افکار بر له مقصد سیاسی خود بود ولی معذک اقدامات و تشبثات سیاسی او را که شرح دادیم راهی را که باید پیروان او برای وصول به مقصد در پیش گیرند عملاً نشان میدهد و همین که تاریخ روز تبدلات و تغییرات شدید و آشکار را معین کرد پیروان او در رأس آنها میرزا جهانگیر خان و سایر پیشروان مشروطیت ایران این وسیله را بموقع عمل گذاشتند .

با همه این مقدمات باید گفت که میرزا آقا خان در نوبه خود يك رول بزرگ اجتماعی مهم بازی کرده و قائد

يك نهضت عظیم یعنی دموکراسی ایران شده و يك صفحه درخشان
تجدد در حیات ایران باز نموده است. این است که تاریخ و
ملت ایران - با وجود اینکه میرزا آقا خان
نویسنده و طرفدار اصول سرمایه داری است - باین مرد بزرگ
با نظر احترام نگاه کرده و او را علمدار حریت سیاسی و ملی می شمارد.
اگر بر این افکار تجدد خ- واهانه شجاعت و رشادت ادبی
شخصی او یعنی مقاومت که در مقابل دشمن بخرج داد و به
خلاف خیلی از انقلابیون ناقص تادقیقه آخر جرات و جسارت
را از دست نداد و با ایمان کامل به عقیده خود باقی ماند و
ابداً اظهار عجز و پشیمانی در مقابل هیچکس استبداد نکرد اضافه نمائیم آن
وقت احترام و تمجید ما ^{شکوه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی} بیشتر شایسته و سزاوار خواهد بود.
ما در اثر انجام این ^{رتال جامع علوم انسانی} وظیفه تاریخی - تکلیف جامع ایران
به پیش - و این فدا کاری و رشادت انقلابی است که با وجود
تمام نواقص و کوتاه نظری های او و اختلاف شدید که با نقطه
نظر این مرد تاریخی داریم معذک پس از سی سال باز هم
در مقابل میرزا آقا خان کرمانی سر خود را با احترام و قدر
دانی خم کرده و فعالیت فدا نا پذیر او را تقدیس می نمائیم -
تهران - آبان ماه ۱۳۰۵
ر. پدیدار